

ROND HET PAARDENSPEL.

AANVULLINGEN OP HET ONDERZOEK

CIRCUS IN 's-HERTOGENBOSCH.

IN DE JAREN 1775 = 2000.

DEEL 5 IN DE SERIE " HET PAARDENSPEL "

ROND HET PAARDENSPEL.

AANVULLINGEN OP HET ONDERZOEK

CIRCUS IN 's-HERTOGENBOSCH.

IN DE JAREN 1775 = 2000.

Archiefonderzoek: Henk Bruggeman.

Samenstelling van de publicatie:
Robin van Tiel.

's-Hertogenbosch, december 2006.

Reizen-Circus
4 Masten
Strassburger
 Maneges - Olympia-
 Renbaan

500 PERSONEN - 3 ORKESTEN - 300 DIEREN

3 Dagen 5 Popen en 100 Programmen

Slechts 5 dagen. Slechts eenige voorstellingen

's-HERTOGENBOSCH SPORTERREIN in het Plantsoen

Zaterdag 20 Juli Galapremiere Koor
 Zondag 21 Juli 2 x 1 uur en 5 uur
 Maandag 30 Juli 1 x 's avonds 5 uur
 Dinsdag 31 Juli 1 x 's avonds 5 uur
 Woensdag 1 Aug. 2 x 2 uur en 5 uur

HET VOLLEDIGE STRASSBURGER SENSATIË-PROGRAMMA!

Het Sensatie programma in Maneges en Olympia-Renbaan

18 Leeuwen	12 Ijsberen
10 Brune Beren	15 Kameelen
10 Olifanten	20 Lama's, Zebra's, Buffels, Zebu's.

150 Paarden in volle versiering

6 Hoogeschoolpaarden 6 Noverbaarste ZEELEEUWEN

75 LEVENDE CAROUSSEL 20 JOCKEY'S (Dames en Heren) in hunne Sportvoorstellingen.

ONVERTREFBARE OOSTERSCHE OPTOCHT

8 Vliegende Menschen	10 MOTORRIJDERS in twee Renbanen
12 Jongleurs, Excentrieken, Paradijzen	12 KONINGEN DER LUCHT
15 Japannezen, Chineseen, Koreanen	25 CLOWNS EN AUGUSTEN

LEVENDE PROJECTIEL

DIERENTUIN
 STRASSBURGERS DIERENTUIN IS DEOPEND

Voorrekoop van kaarten

POPULAIRE PRIJZEN van 1.00 tot 14.-

TOUR de VILLE van het circus in 's-Hertogenbosch.

Tussen het optreden van madame Rose in 1817 op de Sint Nicolaas markt in onze stad als hoge draadloopster en het optreden van het Duo Camadi uit Colombia in het seizoen 2001 als kunstenaars op de hoge draad in het programma van circus Herman Renz ligt een tijdsverschil van bijna 200 jaar.

Over welk willekeurig gekozen tijdsbestek wij onze schijnwerpers ook laten schijnen, het circus blijft een verhaal apart.

Midden negentiger jaren van de vorige eeuw hebben we een begin gemaakt met het verzamelen van gegevens over de vele circussen welke 's-Hertogenbosch in de 19^e en 20^e eeuw bezocht hebben.

De technische staat waarin de, voor het genoemde onderzoek, geraadpleegde dagbladen verkeerden – welke in het Stadsarchief van 's-Hertogenbosch werden bewaard – bleek echter van dien aard, dat het niet verantwoord was om deze aan de bezoekers ter hand te stellen. Gelukkig had het archief nog meer mogelijkheden in huis om met dit onderzoek te starten. Zo konden we gebruik maken van de:

Agenda's van de ingekomen stukken en besluiten van Burgemeester en Wethouders van 's-Hertogenbosch.

Dankzij adviezen van een aantal leden bij de Club van Circusvrienden konden we zowel hier als elders toch zoveel interessante gegevens verzamelen, dat we in staat waren deel 1 van: “*Het Paardenspel*” samen te stellen.

Het grote nadeel, welke aan deze wijze van archiefonderzoek kleefde, was echter, dat er aan ons weinig gegevens bekend werden over de vertoonde programma's en de medewerkende artiesten.

Bovendien kampten we met het probleem, dat we geen zekerheid konden verkrijgen of van de toestemmingen van het stedelijk bestuur ook inderdaad gebruik werd gemaakt door de betreffende directies om hun tenten in deze stad op te zetten.

In hun inleiding op dit boek schreven de samenstellers toen, dat zij hoopten, wanneer de inhoud van de kranten op microfiche stond de resterende vragen beantwoord konden worden. Nog vòòr deze mogelijkheid in het Stadsarchief benut kon worden, kregen wij het aanbod van de toenmalige Katholieke Universiteit van Tilburg om de kranten collectie in hun depot nader in te zien naar eventuele gegevens omtrent het optreden van binnen en buitenlandse circussen in 's-Hertogenbosch.

Aan de hand van de Besluitenlijst van het College van Burgemeester en Wethouders hebben we toen geprobeerd om zowel de advertenties als de recensies over het eventuele optreden van de hierin genoemde circussen te achterhalen.

We moeten er eerlijkheidshalve aan toevoegen, dat we, ondanks alle medewerking van de archiefbeheerders, er ook toen niet in geslaagd zijn onze opdracht naar perfectie uit te voeren. Dit vond zijn oorzaak in:

enerzijds, omdat ook in deze dagbladen collectie van de genoemde universiteit een aantal jaargangen ontbraken, dan wel ernstig beschadigd waren;

anderzijds, ontstond er in de genoemde onderzoek periode bij de circusdirecties de neiging om ook met andere middelen reclame te maken voor hun optreden. Met name de grote aanplakbiljetten op de speciaal door hen geplaatste houten borden kwamen in zwang. Andere middelen waren de stroobiljetten welke door medewerkers van het circus werden uitgedeeld

aan het publiek. Niet onvermeld mogen we laten het reclame lopen door artiesten en dieren in de plaats waar opgetreden werd. Een bekend verschijnsel - ook in onze stad - was de “ Tour de Ville.”

Inmiddels beschikt ook het Stadsarchief van 's-Hertogenbosch over een volledige en goed geordende verzameling van dag- en weekbladen welke in het verleden in onze regio verschenen zijn.

In de afgelopen jaren hebben we een aantal bijzondere circussen, welke in onze stad zijn opgetreden, uit dit bestand gelicht en in een aparte uitgave nader voor het voetlicht gebracht. Op deze lijst komen de volgende namen voor.

De opkomst en de ondergang van het Nederlandse Circus GIEZEN.

Het Circus AMAR slaat zijn tenten op te 's-Hertogenbosch. (1934)

Het bezoek van het Amerikaanse Circus BARNUM en BAILEY aan onze stad op 4 oktober 1901.

Het Koninklijk Hongaars Circus van de GEBROEDERS KAROLY. (1909)

De Circus Karavaan van SARRASANI in 's-Hertogenbosch. (1931)

Het Koninklijk Nederlands Circus van OSCAR CARRÉ.

In het kader van het: “ JAAR VAN HET CIRCUS “ (2006) hebben we de periode beschreven 1951 = 2000. In dit boekwerk worden alle circussen nader belicht welke onze stad in dit tijdvak bezocht hebben.

De feestelijke opening in onze stad van het nieuwe station van de Nederlandse Spoorwegen in het jaar 1998 was de reden, dat we aandacht besteedden aan de aankomst in 's-Hertogenbosch van: CIRCUSTREINEN.

Een Bosschenaar dwaalt graag door de straten en steegjes van zijn stad langs de vele historische gebouwen.

Ook een circusliefhebber heeft daar iets weg van. Steeds opnieuw blijven zoeken naar allerlei gegevens van en over het circus.

We zijn op stap gegaan = of liever gezegd op zoek gegaan = in de kranten collectie van het stadsarchief van onze stad. Wellicht dat we, met het nodige geluk, nog een aantal interessante gegevens konden vinden uit de periode tussen de jaren 1816 en 1940.

Met onze zoektocht zijn we gestart op de Sint Jans - en Sint Nicolaas markt van het jaar 1816 en zijn als een soort TIJDREIZIGER verder gegaan op al die markten van de jaren welke daarop volgden.

We zijn ze weer allemaal tegengekomen, de vele bekende namen uit de wereld van het zand en zaagsel.

Lion Kinsbergen directeur van het eerste Nederlandse Circus.

Francois Blondin de eerste Belgische circusdirecteur welke onze stad bezocht.

Francois Loisset in 1855 staat hij met zijn cirque op de markt.

H. Blanus.

L. Dassie.

Oscar Carré.

Wed. Sosman.

Corty Althoff.

Barnum en Bailey.

Ernst Renz.

W. H. Libot.

P. Wilke.

Charles Krone.

Carl en Wilhelm Hagenbeck.

Gebroeders Amar.

Hans Stosch Sarrasani.

Kapitein Schneider.

Julius Gleich.

Karel Strassburger.

Jos Mullens.

van Bever.

Briantelli.

Tonny Boltini.

Frans Mikkenie.

Wanneer we vervolgens onze aandacht richten op de plaats waar deze optredens plaats vonden, is het opvallend, dat veel vertoningen = welke gebracht werden rond de marktdagen van Sint Jan en Sint Nicolaas = gepresenteerd werden in of nabij lokalen c/q tuinen van de Logementen en Koffiehuizen in onze stad.

1775.

In de “ Gelagkamer van het Huys op de hoek Waterstraat / Verwerstraat “ was te zien een zeemeermin welke gevangen was in de Archipel.

Ze had het uiterlijk van half vrouw / half vis en bezat zeker een lengte van wel drie voet.

1777.

Charles Louis presenteerde op: “ de taefelen van het Logement: DE PAREL VAN ENGLAND “ zijn bijzondere kunsten met liefst 40.000 tamme bijen.

1800.

De familie Wery = welke we in latere tijden regelmatig in onze stad zullen ontmoeten als eigenaars van een circus = trad met gedresseerde apen op in een Koffyhuys aan de markt.

Aan het begin van de 19^e eeuw zijn het vooral de koorddansers welke in onze stad actief zijn.

In 1815 konden we op het Hinthamereinde = nabij een lokaal van de Kolveniers Boogaard = een “ Amerikaansche Draadloper “ in actie zien wiens stoute verrichtingen bestonden uit de act om zich met een kruiwagen over een stijf gespannen koord van 150 Rheinlandse voeten lang, al kruierend voort te bewegen tot een hoogte van zeker 80 Rheinlandse voeten.

Het is madame Rose, met op haar schouders Piero, welke in 1817 op de Sint Nicolaas markt ten aanschouwen van een talrijk publiek eenzelfde kunststuk vertoonde

We zien in de daarop volgende jaren, bij de eerder genoemde evenementen, op onze Bossche Markt niet alleen het aantal geplaatste tenten vermeerderen, maar we constateren ook, dat zich vanuit de daar aanwezige menagerieën de eerste vormen van het circus ontwikkelen. Vervolgens presenteren zich rond **1830** steeds grotere gezelschappen School - en Kunstrijders aan het publiek met hun vermetele oefeningen op de edele viervoeters. Bekende namen op dit gebied zijn: *M. en J. Blanus M.L. Kinsbergen Hr. Blondin L. en J. Dassie J. en Fr. Loiset W. Carré.*

Aan het begin van de tweede helft 19e eeuw werden de presentaties in het circus, rond de groepen van edele raspaarden zeer spaarzaam uitgebreid met de vertoning van een enkele Olifant, Dromedaris, Kameel, Beer, Leeuw of Tijger in de piste.

Met de hierboven genoemde veranderingen zien we ook de opkomst van de:
Gymnastische Acrobatiek en de Pantomimes.
Een voorbeeld hiervan vonden we in de: “ Provinciale Noord - Brabantsche en 's-Hertogenbossche Courant “ van het jaar:

1875.

Op de Sint Nicolaas markt, welke heden zal aanvangen, staat opgesteld:

THÉÂTRE-TENT d' A C R O B A T E S.

Deze groep bestaat uit niet minder dan 15 eerste klasse Artiesten zijnde:

ACROBATEN GYMNASIEKERS BALLANCEURS.

De toegang bedraagt voor de

<i>1e rang</i>	<i>60 cents.</i>
<i>2e rang</i>	<i>40 cents.</i>
<i>3e rang</i>	<i>20 cents.</i>

Het geëerde publiek wordt er op attent gemaakt, dat de voorstellingen zullen plaats vinden in een goed verwarmde tent.

Toch worden de “ *lokalen en de tuinen* “ niet helemaal overgeslagen.

In de hierboven genoemde plaatselijke krant lazen we de navolgende advertentie:

1888.

In de groote zaal van het casino aan de Papenhulst zullen ZES LILLIPUTERS van het HARVEY'S ROYAL MIDGETS een voorstelling geven voor het publiek van de stad 's-Bosch.

De middag voorstellingen zijn speciaal voor Dames en hunne Kinderen.

Er zijn van die bijzondere uitvoeringen welke men voor geen goud had willen missen. We moesten hieraan denken bij het lezen van de advertentie afkomstig uit de krantencollectie van het Stadsarchief van 's-Hertogenbosch.

Deze advertentie werd geplaatst in de editie van de Provinciale Noord - Brabantsche en 's-Hertogenbossche Courant van 9 mei 1892.

Bovenzaal Café Restaurant “ HET PARLEMENT “ ingang Doode Nieuwstraat.

HET GROOTE SUCCES

Van 9 tot en met 16 mei te s'avonds om 8 uren zal de beroemde Hofjager van de Keizer aller Russen:

CHRISTIAAN CHODASCHEWITZ.

VOORSTELLINGEN GEVEN MET ZIJN SIBERISCHE BEREN.

*Prijzen der plaatsen 1e rang 49 cents
2e rang 25 cents*

*Op dinsdag, woensdag en zaterdag om 5 uur speciale
kindervoorstellingen tegen de prijs van 1e rang 25 cents
2e rang 15 cents*

Kinderen van onvermogenen hebben vrijen toegang.

*Het gehele optreden geschiedt met toestemming van den
Heer Burgemeester en den Commissaris van Politie.*

Onder het genot van een kopje koffie en gezeten aan de leestafel in de benedenzaal van dit café – restaurant proberen we aan de hand van de daar aanwezige kranten er achter te komen of we in dat jaar nog een bekend circus in onze stad mogen verwachten. Helaas vinden we daaromtrent geen enkele aanwijzing.

De marktmeester, welke net zijn dagtaak beëindigd heeft, is ook aangeschoven en hij kan ons daaromtrent de navolgende informatie geven:

Het college van Burgemeester en Wethouders heeft besloten, om, in verband met “ dreiging van cholera elders “ geen kermis te houden of circussen in onze stad toe te laten.

Hij zal ons op de hoogte houden, zodra dit verbod opgeheven wordt.

Beste Circusvrienden!

Verleden jaar — in het jaar der bevrijding — mocht ook het Circus Saltarino, nadat het door den bezetter en de zogenaamde „Cultuurkamer” was verboden, voor het eerst wederom zijn tenten opslaan. Na de lange onderduik-periode was er veel „werk-aan-de-winkel” voor personeel en directie. De tenten moesten opgeknapt, de door oorlogshandelingen verloren paarden door anderen worden vervangen en nieuwe nummers moesten er komen.

Wij menen na het grote succes in 1945 ook in dit seizoen met een echt gevarieerd Nederlands en internationaal programma onze oude en nieuwe vrienden het beste te moeten geven. Langzaam zal „alles reg komen”! Wij hebben ons best gedaan en zullen het ook verder doen! Méér kunnen wij op het ogenblik niet beloven! Circusvrienden, oude en nieuwe, jonge en ouderen, wij groeten U!

De Directie
van het CIRCUS SALTARINO
Seizoen 1946

Circus Saltarino brengt Zomer-Seizoen 1946

1	} PROMENADE CONCERT van het Saltarino-Orkest o.l.v. F. van Schijndel	14	Musiek en Community-singing. Het Saltarino-Orkest en zijn Solisten.
2		} DAMES-VOLTIGE. Ada Robert op „Bamby”	15
3			16
4	Openings-Voltige, gereden door W. v. Raamsdonk	17	BALLERINA en PAARD. Klassiek circus-beeld
5	JIMMY MENTS, Arabische springer	18	2 CEDERS, Zweedse dames aan het koord. Een pracht-prestatie
6	KLASSIEKE HOGE SCHOOL a. op „Zeera”, Nederlands stamboek-merric, Henri v. d. Zijden b. op „Houby-lox”, anglo-arab. merric, W. van Raamsdonk	19	Ze zijn er weer: Saltarino's clowns: DOPPIE - RÉMI - ROBERT
7	3 BALAGUERS, internationale Excentrics	20	GROOT VRIJHEIDSNUMMER van Saltarino's Ras-paarden
8	VRIJHEIDSPAARDEN, voorgebracht door Henri v. d. Zijden	21	3 HERMANOS LOPEZ, de vrolijke Tempo-Jongleurs
9	RÉMI ET ROBERT, Muzikale clownerie	22	Het Franse Volbloed Springpaard LADIVATTE
10	MISS ESTRELLA, Evoluties aan de trapeze	23	Slotmars. TOT WEERZIENS!
11	4 RETHLEMS, Nederlands vermaarde perche-acrobaten en hand-over-hand-voltigeurs		◆
12	PAUZE		
	◆		Wijzigingen voorbehouden
	Regie: Directeur ALFRED PETERS-FOSSIL		

DE RESULTATEN VAN ONZE ZOEKTOCHT.

Met de gevonden gegevens hebben we onderstaande aanvulling gemaakt op ons onderzoek
“ ROND HET PAARDENSPEL “

De tekst geven we zoveel mogelijk weer in de toen gebruikte zetting.

1886.

Honden en Apencircus Familie Wery.

Speeldata 12 tot en met 19 september.

Standplaats Veemarkt. (Kard. van Rossumplein.)

In de advertentie van het plaatselijk dagblad werd het publiek erop geattendeerd, dat dit:

“ Groot Honden en Apencircus tijdens de kermis in de stad een serie voorstellingen zal geven met medewerking van het bijhebbende Kunstpersoneel, waaronder vrolijke clowns.”

In 1889 traden ze wederom op in onze stad, echter niet in een circustent.

Ze brachten toen een variété voorstelling in het Casino aan de Papenhulst.

1886.

Cirque Belge.

Speeldata 12 tot en met 19 september.

Standplaats Veemarkt. (Kard. van Rossumplein.)

Advertentie:

Voor de allereerste maal gearriveerd Cirque Belge onder Directie van de Familie Fernando.

Directeur van het Gezelschap: Francois Henrotte.

In 1892 doet de directie een nieuwe poging om een speelvergunning te bemachtigen voor de Bossche Kermis. Deze aanvraag werd echter afgewezen.

1894.

Amerikaans Rij - Cirque van Louis Vincken.

Speeldata 9 tot en met 16 september.

Standplaats op de markt tegenover Hotel P. Mulders.

Bij nadere bestudering van deze advertentie = welke geplaatst werd door het hier genoemde cirque = trekken we echter de conclusie, dat dit geen circus is maar een stoom Carroussel met (houten) paarden. Het geheel was voorzien van een super groot orgel welke aan de voorzijde gestoffeerd was met reusachtige beelden. (paarden ?)

1900.

Speeldatum ? mei 1900.

Standplaats café "Havenbrug."

Wat moeten we met de onderstaande advertentie ?

We gaan er toch kijken.

Het is mooi weer; we kunnen ter plaatse uitrusten en zonodig een biertje pakken.

**TE AANSCHOUWE DOOR HET PUBLIEK
EEN BUITENGEWONE STIER.**

HOOG: 1 EL 59.

*Bij café Billard: "Havenbrug"
Eigenaar: H. Fizaan
Havensingel te 's-Bosch.*

1901.

Circus Blumenfeld.

Speeldata 20 juli tot en met 6 augustus.

Standplaats Veemarkt. (Kard. van Rossumplein.)

Advertentie:

Het oudste en meest bekende circus van heel Duitsland:

BLUMENFELD

School en Kunstrijders gezelschap van den eersten Rang.

Een stal met 60 Raspaarden; benevens een wild varken; gedresseerde ezel en dwerg olifanten

Toegangsprijzen: Loge f. 1.20

1^e Rang f. 0.90 2^e Rang f. 0.60 3^e Rang f. 0,30

Speciale toegangsprijzen voor de Heeren Militairen beneden den rang van Officier.

Kinderen tot 12 jaar betalen aan het Bureau half geld.

REGELMATIGE WISSELING VAN HET GEBODEN PROGRAMMA.

1902.

Walvisch Tentoonstelling.

Tijdstip 16 tot en met 20 april.

Ligplaats Buitenhaven.

Advertentie:

Reuzen Walvisch Tentoonstelling op het tentoonstellingsschip voor anker aan de Buitenhaven tegenover de stalhouderij van: den heer Frits Putters.

De tentoonstelling omvat behalve vele andere zeedieren en benodigdheden tot den walvischvangst een geheel reukeloos geprepareerde walvisch van 22 meters.

Toegangsprijs: 25 cents. Kinderen en militairen: 15 cents.

1902.

Circus Corty - Althoff.
Speeldata 6 tot en met 15 mei.
Standplaats Stationsplein.

Het Circus Corty - Althoff bezocht een aantal malen ons land.
De meest succesvolle jaren van deze onderneming lagen tussen 1908 en 1914.
Voor het transport van het genoemde circus waren in die jaren niet minder dan 34 spoorwegwagons nodig.
Het hoogtepunt bij elke voorstelling vormde de presentatie door directeur Pierre Althoff van 42 paarden, welke op zijn commando gelijktijdig steigerden.
In 1902 bracht hij bij zijn bezoek aan onze stad = volgens de onderstaande advertentie in het plaatselijk dagblad = het navolgende programma in de manege.

Mr. HENDRICKSEN.

*Den beroemden Dierentemmer met zijn roofdierengroep bestaande uit:
15 Ijsbeeren; 1 Kragenbeer; 2 Eskimohonden; 2 Russische
Windhonden; 1 Schetlandpony.*

Groote Worstelwedstrijd tusschen Beer en Mensch.

*De Roofdierengroep wordt in het circus Corty - Althoff opgebracht in
een Reuzenkooi welke over de manege wordt opgesteld.*

LA BELLE MIRA.

Gracieuse Krachtoefeningen.

MISS LEONORA.

De eerste en beste Vrouwelijke Clown.

Mlle. ADELE.

Kunstrijdes.

MEVROUW DIRECTRICE ALTHOFF.

Meesterlijke paardendressuren.

HEER DIRECTEUR PIERRE ALTHOFF.

Nieuwste prachtdressuur van Oostpruisische Voshengsten.

Mstr. PEARSON.

Jongleur te paard.

Mstr. JULES.

Parforce rijder.

BRANDINI TRIO.

Wereldberoemd Acrobatischnummer. “ De Levende Brug “

GEBROEDERS BYRONS.

Muzikale Clowns.

GEBROEDERS FELIX.

Gedresseerde Akrobaten Hond.

AUGUST DEN DOMME.

Optreden met alle Clowns.

Pantomime: EERBETOON AAN ONZE DAPPERE BOEREN IN TRANSVAAL

Groot Militair Manege Schouwspel in acht bedrijven, ontleend aan den Zuid – Afrikaanschen – Oorlog, zal door het geheele personeel worden uitgevoerd.

Gearrangeerd en in scène gezet door den Directeur den Heer Pierre Althoff.

Muziek van den Kapelmeester den Heer W. Kozlik.

De originele kostuums, alsmede de schitterende en prachtige Decoraties zijn in de Ateliers der Firma H. BARUCH en Co, Hofleveranciers te Berlijn, vervaardigd.

Ondermeer zal in dit eerbetoon worden vertoond:

**DE OVERROMPELING VAN EEN WERKELIJKEN GEPANTSERDEN
TREIN DOOR DE DAPPEREN BOEREN ALSMEDE DE
GEVANGENNEMING DER ENGELSCHEN.**

1902.

Theater Menagerie Carl Kreibe.

Speeldata 12 tot en met 17 juli.

Standplaats Stationsplein.

Advertentie:

In een groote voorstelling presenteren wij het Dresseeren en Voederen van eene uitgelezen verzameling vreemde Roofdieren uit alle deelen der wereld.

MISS BORA.

Dierentemster met Wolven, Hyena's, enz.

NORMA ROSSELA.

Dieren temster met meerdere Leeuwen en Deensche Doggen.

MISTER TOMSON.

Dierentemmer met groote Leeuwen.

MEVROUW KREIBER.

Gedresseerde Ijsbeeren.

1904.

Recensie: Kermispagina plaatselijke courant.

Thans gearriveerd de beroemde Russische Hofjager
Christiaan Chodaschewitz met zijn groote Reuzen Honing – Beer
gevangen in het Russisch Oeral Gebergte.

Standplaats: Pensmarkt tegenover van Gend en Loos.

Advertentie:

De Beer is drie jaar oud en weegt 458 ponden.

Bij de vangenneming van deze Beer werden drie jagers gewond.

*Om de 10 minuten voorstellingen door de Russische Hofjager
persoonlijk.*

*Hij ontdoet het dier van den milkorf, steekt zijn hand in den
Beerenmuil, laat zich door den Beer een zoen geven.*

Entree 10 cents. Kinderen 5 cents.

Voor het geëerde publiek bestaat er geenerlei gevaar.

1907.

In de correspondentie van het College van Burgemeester en Wethouders van onze stad
kwamen we een exemplaar tegen van het vakblad voor de kermis en circuswereld:

“ DE KOMEET. “

De meest uiteenlopende attracties voor kermis en circus werden hierin aangeboden. Ook
kwamen we aanbiedingen tegen van complete revuegezelschappen.

We hebben er een naar voren gehaald.

*Het interessantste en voornaamste LILLIPUTTER - GEZELSCHAP van
den tegenwoordigen tijd.*

Directeur van dit gezelschap is: W. Möller, Berlin.

*Vier Dames en drie Heeren treden op als Duettisten, Humoristen
en Tooneelspelers, Terzetten en Kwartetten.*

Ze hebben overal een reusachtig succes met hun zang en dans.

Dit dwergengezelschap is nooit eerder hier te lande opgetreden.

*Alleen reeds onze middagvoorstellingen voor kinderen en begeleiders
leveren bij voldoende publiciteit in de meeste plaatsen meer entree op,
als het salaris van het gezelschap bedraagt.*

1908.

Circus Bonnetty.

Speelperiode Bossche Kermis.

Standplaats Groote Markt tegenover de Kerkstraat.

Advertentie:

*De dresseur Professor Bonnetty uit Amsterdam laat zijn 16 gedresseerde Katten ongelooflijke toeren verrichten.
Verdere kunsten zullen worden uitgevoerd door zijn bijzondere collectie Ratten; Muizen; Kanarievogels; Poedelhonden en Plachers.*

*Alle dagen om 2 ure Kinder en Familievoorstelling
's-Avonds voortdurend voorstelling.*

1908.

Elite Gezelschap J. F. Strengholt.
Speelperiode 13 tot en met 15 september.
Standplaats Concertgebouw.

Advertentie:

Voor het eerst in Nederland gearriveerd:

A. STRASSBURGER'S DWERGEN TROUPE.

De kleinste Zangeren ter wereld.

Het kleinste Duettisten paar.

De kleinste Athlete.

De vlugste Worstelaars.

De behendigste Goochelaar.

1910.

Circus Libot.
Speeldata 9 tot en met 17 oktober.
Standplaats Meierijplein.

Recensie:

Het circus Libot, hetwelk hier ter stede zo'n klinkende naam heeft mogen verwerven, opende gisteravond zijn reeks voorstellingen. Reeds lang vòòr het uur van aanvang was het circus tot in den nok toe vol, geen plaatsje was meer te krijgen, en een talrijk publiek moest teleurgesteld worden teruggezonden.

Het programma werd geopend door den **heer Libot** die een drietal goed gedresseerde ponney's voorstelde.

De paardendressuur en de rijkunst welke men te zien krijgt mag geroemd worden.

Men ziet elders niet beter.

Mejuffrouw A. Libot toont zich een stoute rijderes en de heer **Emmiel Brondel** een kloeke jockey met zijn losse sprongen op het ongezadelde paard. Op het gebied van gymnastiek wordt er wonderlijk gewerkt.

De heer **John Wathson**, de driedubbele rekwerker, geeft groote kunst te zien en het werken aan de vliegende trapéze door twee dames en twee heeren wekt eveneens groote bewondering, evenals **Mejuffrouw Rosini Libot** met hare kunstige werkzaamheden op den telefoondraad.

Zoo tusschen deze nommers door toont de heer **Allonzo di Ulrinazi** zijn vaardigheid op het gebied van snelteekenen.

Het slangenmensch **Mephisto** laat zien, hoe hij alle mogelijke vormen aan zijn lichaam kan geven. Het is alsof zijn gebeente door scharnieren aan elkander is verbonden.

De Clowns **Polo en onze August**, twee zeer onderhoudende grappenmakers, zorgen er voor, dat de lachspieren van het publiek voortdurend in beweging worden gehouden. Hun werken is niet onaardig, hunne kwinkslagen zijn gevat. We hebben ze wel slechter ontmoet.

Tot slot der voorstelling werd gegeven een groote pantomime: “**De schaking eener Bruid**”

Geheel het personeel treedt daarbij op. Het is een goed verzorgde scène, die niet onaardig wordt afgewerkt.

Het circus Libot heeft zijn goede naam wederom volkomen gehandhaafd.

(aanvulling op eerdere publicatie in “ Paardenspel “ deel 2)

1910.

Circus P. Wilke.

Speeldata 3 tot en met 7 november.

Standplaats Meierijplein.

Advertentie.

Directeur P. Wilke en Mr. Wales.

Nieuwste Paarden – dressuur.

Royal Familie.

Wereld Vermaarde Kunstrijders.

Miss Corbin.

De beste Olifanten Dressuur ter Wereld.

Bianca, Bella, Daisy en Anita.

Buitengewone Rijkunstenaresen.

Roland's Trio.

Een Wonder van Menschelijke Kracht.

Gezusters Royal.

Amerikaansche Jockey rijdsters van Circus Barnum en Bailey.

August Whaels.

Gedresseerde Dwerg – Olifant, Stier, Paarden en Honden.

Mr. Charley.

De Menschelijke Kangoroe.

Pawne Bill.

Wildwoeste Mexicaansche Cowboyrijder.

The Poulvars.

Musical EXcentriques met hun scène: “ In den Bloementuin “

Mrs. Cylon and Miss Annita,
Hoofd- en Hand- equilibristen.

Mlle. Eugenie.
De Schoolrijdster van Circus Busch in Berlin.

Gezusters Kaiser.
Cake – Walk te paard.

Frl. Jenny en Lucie.
Jeugdige Schoolrijdsters.

Rigoletto.
De wonder ezel voorgesteld door August Fips.

PRIJZEN DER PLAATSEN:

Loge	f. 2,00	Stalles	f.1,50		
1 ^e rang	f.1,00	2 ^e rang	f. 0,75	3 ^e rang	f.0,50
		Galerij (staanplaatsen)	f.0,30		

Bij koud weder is het circus flink verwarmd.

1913.
Circus César Sidoli. Koninklijk Roemeens Circus
Speeldata 23 tot en met 29 ? september.
Standplaats Koningsweg.

Advertentie:
CIRCUS CÉSAR SIDOLI VOOR DE EERSTE MAAL IN NEDERLAND.
Een circus in den besten zin van het woord.
Wij brengen 20 sensatienummers uit het Reuzen Repertoire der hier nooit vertoonde wereld attracties.

DIRECTEUR CÉSAR SIDOLI.
Met zijn Reuzendressuur Ensemble.
Groote Equestrische Draaimolen met circa 100 paarden.

FRAUL. GISELLA - LUIGIA - ANITA.
Rumeenske Kunstrijderessen.

MISS MOSER.
Equilibriste.

DRIE BIMBO'S.
Musicale Acrobaten en Springers.

AURORA'S.
De 5 Wereldberoemde Kunstrijders en Acrobaten.

BARONESSE LEOKADIA VON WALLBERG.

De beroemde Schoolrijdster.

DE HEER EN MEVROUW SCHUMANN.

Beroemde Schoolrijders en Dresseurs uit de Bolero; Andalusiën en Apachenschool.

DE BALLERINA EN HET SCHOOLPAARD.

Het Schoolpaard voert dezelfde danspassen uit als een Solo – Danseres.

CAVALLINE FRERES.

Universeele Clowns.

DE DRIE GEBROEDERS CASSI.

Rumeensche Jockeyrijders,

WONDER OLIFANT BLONDIN.

Voorgesteld door den temmer MATESEU.

DE DRIE RUMEENEN LEOTARDY.

Menschelijke Aëroplanen met hunne vluchte door het geheele circus.

GEZUSTERS BÜGLER.

Pas de Deux.

G. T. MONTALESCU.

Beroemde Jongleur te Paard.

EEN TIENTAL VAN DE GRAPPIGSTE CLOWNS EN AUGUSTEN.

ATTENTIE !!! REGELMATIGE WISSELING DER NUMMERS.

(In deel 2 van het “ Paardenspel “ werd aan bovengenoemd circus reeds beperkt aandacht geschonken.)

1913.

Circus Wilhelm Hagenbeck uit Hamburg.

Speeldata 25 tot en met 29 oktober.

Standplaats Koningsweg.

Toelichting:

Zie Hoofdstuk “ Circus Hagenbeck “ op blz.

1917 / 1918.

Circus op het Toneel.

Speeldata Winterseizoen 1917 / 1918.

Standplaats Concertgebouw.

Toelichting:

Waarschijnlijk in opdracht van de Landelijke en/of Gemeentelijke Overheid vond er in de jaren 1917 / 1918 geen kermis plaats in onze stad. In genoemde periode trad er ook geen circus op.

In beide jaren werden er in het Concertgebouw wel “ Specialiteiten Programma’s “ vertoond waarbij een aantal nummers werden aangekondigd als: CIRCUS OP HET TONEEL.

De hier genoemde uitvoeringen werden verzorgd door:

Variété Faveur uit Rotterdam en Cabaret Variété Jules Monas uit Amsterdam.

Onderdelen van dit programma waren:

Wereldattractie Looping the Loop; Keizerlijke Chinezen Troupe; Gymnasten aan het Luchtapparaat; Trampoline Acrobaten; Clowns; Pony en Hondendressuur; Jongleurs; de Boeienkoning; een Equilibristen Groep.

1919.

Circus Albert Carré.

Speeldata 9 tot en met 13 ? juli.

Standplaats Koningsweg.

Recensie:

Min of meer onverwacht verscheen in onze stad het circus van den heer Albert Carré.

De verslaggever van onze krant deelt een pluim uit inzake de uitstekende inrichting van dit circus. Men kan daaruit reeds concluderen, dat men geen 2e rangs circus bezoekt. Ook het orkest wordt door hem geprezen, omdat het door een mooie ouverture de belangstelling gaande houdt.

Het circus was bij de gala – première tjokvol en er was beslist ruimte tekort, zodat men met de plaatsen moest woekeren; wel een bewijs, dat Carré nog steeds de oude reputatie geniet.

Om eenigszins in regie te blijven, memoreren we den **Indische Fakir**, die na eenige teugen petroleum, een vlammetje aan zijn mond brengt en daarna een paar maal een reuzenvlam uitspuwt.

De **Vroolijke Volendammers** gaven 'n kijk op de uitstekende hondendressuur; waarna onder leiding van **Mrs Cooke** de 6 zwarte dwergpaardjes een allerliefste afwisseling gaven, waarvan vooral “ Baby “ de leiding had.

Mr. Neiss liet ons versteld staan, door zijn enorm vlugge omwentelingen aan het koord; terwijl de “ **The Six Musical Stars** “ na diverse muzikale nummers een prachtige xylofoon uitvoering ten beste gaven.

De **Lampey Troupe** bezorgde vooral den leider het noodige enthousiasme toen hij, nadat het ensemble eenige acrobatische toeren op de wipplank had uitgevoerd, met enorme kracht en behendigheid zich in diverse kronkelingen, met zijn beide makkers op den rug, neer en opwaarts hief, alsof hij slechts een veertje te dragen had.

De heer **Albert Carré** werd met langdurig handgeklap begroet en liet ons een staaltje van paarden dressuur zien, waarin we de meester direct herkende,

die binnen korten tijd zijn luxe paarden geheel onder zijn macht en leiding wist te brengen. Vooral het sinaasappelen steken deed uitkomen over welken sterke zenuwen de directeur van dit circus beschikt.

Na de pauze zagen we de bewonderenswaardige behendigheden van **The Heinrygths** op het rijwiel. Vervolgens **La Dame Blanche** die door een tooverachtige belichting den bijval van het publiek verwierf.

Daarna het optreden van **Marino** die eenige ijzige staaltjes in den nok van het circus ten beste gaf; steeds zwiepend aan een dunne mast, terwijl vooral zijn hoofdstand en meerdere halsbrekende toeren een rilling door het publiek deden gaan. Zelden zagen we dergelijke krachttoeren.

De verschillende clowns zorgden voor een gezellige afwisseling.

Het geheele programma liep vlot van stapel en we zijn overtuigd, dat allen hebben genoten.

In een extra advertentie deelde de directie van circus Carré aan het Bossche Publiek mede, dat op Zondag 13 juli = wegens het trekken van de plechtige Maria Omgang door de straten van 's-Hertogenbosch = er geen middagvoorstelling zal plaats vinden.

1919.

Circus Wilhelm Hagenbeck.

Speeldata 30 september tot en met 3 oktober.

Standplaats Koningsweg.

Toelichting: Zie Hoofdstuk "Hagenbeck" op blz.

1935.

Paardenshow door Otto Schumann.

Speeldatum 31 augustus.

Standplaats Emmaplein.

Toelichting:

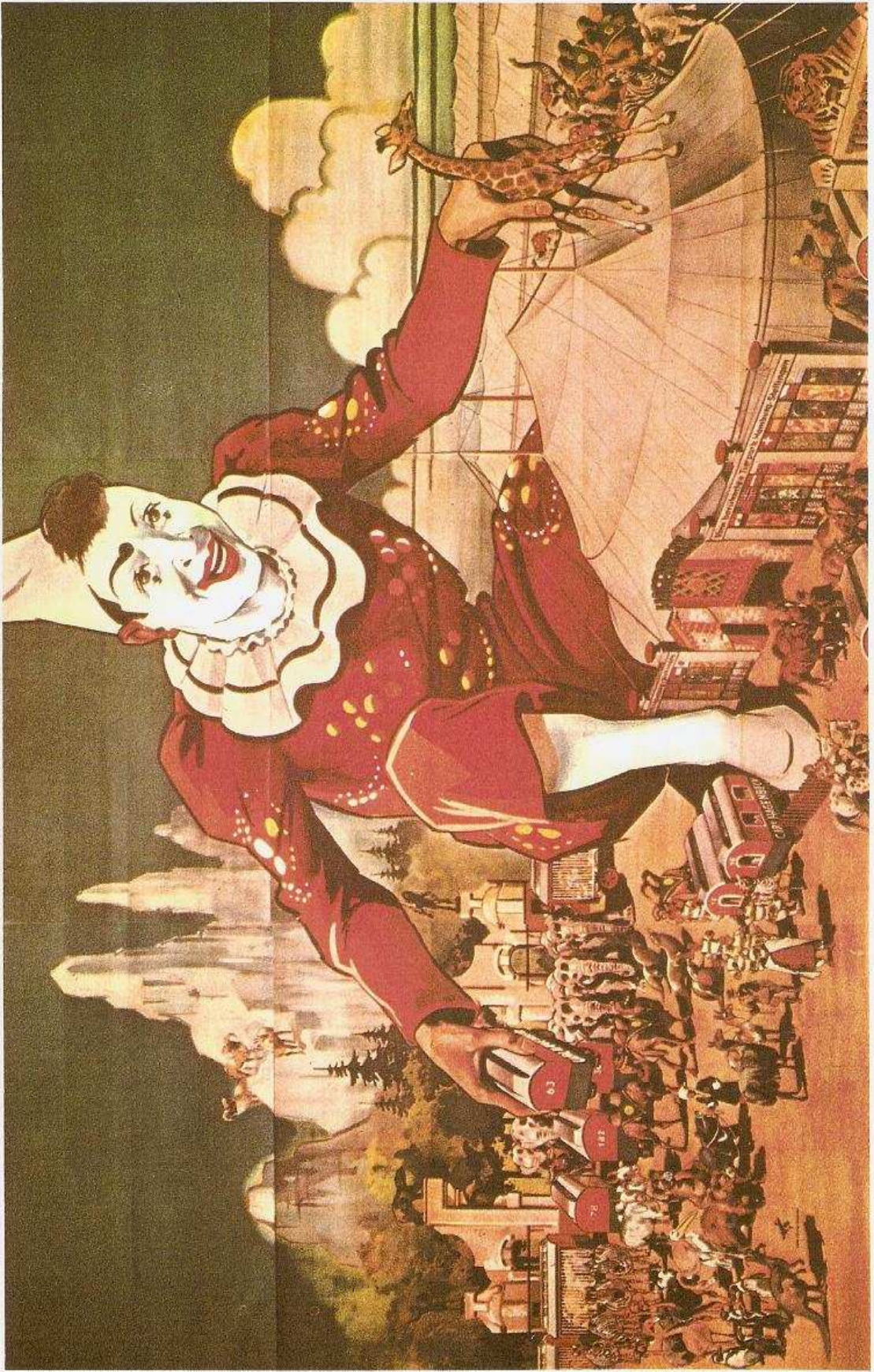
In het kader van viering 750 jarig bestaan van 's-Hertogenbosch werd er op Koninginnedag (31 augustus) een wijkfeest gehouden op: " 't Zand " welke plaats vond op het Emmaplein.

Een der onderdelen van dit festijn was een demonstratie door de bekende paarden dresseur *OTTO SCHUMANN* met de paarden *Ferdinand* = *Racker* = *Padsy* alsmede zijn lievelingshonden.

Muzikale medewerking werd verleend door een orkestje onder leiding van Marinus Ogier Jr.

Enkele honderden belangstellenden keken met bewondering naar deze feestelijke hippische demonstratie welke toevalliger wijze plaats vond in de nabijheid van het voormalige Meierijplein waarop vele grote namen uit de circuswereld triomfen hebben gevierd.

EINDE VAN HET EERSTE DEEL VAN HET PROGRAMMA.

CIRCUS HAGENBECK.

HET GROOTSTE ROOFDIEREN EN DRESSUUR SCHOUWSPEL OP DEZE AARDE.

De reden, om in het tweede deel van ons onderzoek bijzondere aandacht te besteden aan de circusondernemingen van Carl en Wilhelm Hagenbeck is toch vooral gelegen in het feit, dat in de toenmalige edities van de Provinciale Noord – Brabantsche en 's-Hertogenbossche Courant uitzonderlijk veel aandacht werd geschonken aan hun optreden in onze stad.

Het circus Wilhelm Hagenbeck bezocht Nederland voor het eerst in 1913 en trad toen ook in onze stad op.

Omdat de eigenaar Wilhelm toen reeds overleden was, werd deze onderneming geleid door zijn zoons; de bekendste onder hen was Willy.

In 1919 maakten ze wederom een tournee door ons land.

Uit de geraadpleegde recensies over dit optreden blijkt, dat de voorstellingen vooral bestonden uit roofdierennummers.

Carl Hagenbeck, een broer van genoemde Wilhelm, was eveneens directeur van een circus, dat omstreeks 1887 werd opgericht. Deze Carl = geboren in 1844 te Hamburg = maakte in de periode 1920 - 1929 verschillende malen een tournee door ons land. Het circus bezocht toen ook 's-Hertogenbosch.

In tegenstelling tot het circus van zijn broer Wilhelm, kwamen er in zijn programmering mèèr paardenummers voor.

De presentaties van de roofdieren en exotische dierengroepen muntten niet alleen uit door de uitzonderlijke schoonheid van de dieren, maar ook door de bijzondere samenstelling van deze groepen. Eigenlijk was dit niet zo verwonderlijk, immers Carl Hagenbeck kon zijn collectie circusdieren regelmatig aanvullen met exemplaren uit de door hem beheerde dierentuin te Stellingen bij Hamburg; daarnaast was hij eigenaar van een florerende dierenhandel.

Zijn meeste bekendheid verwierf Carl echter als pleitbezorger van de: “ *tamme dressuur* “, een methode welke sindsdien over de gehele wereld ingang heeft gevonden en in vrijwel alle circussen wordt toegepast bij de presentatie van roofdierengroepen.

Het gaat er bij deze dressuur om, de dieren iets aan te leren waar ze ook plezier in beleven.

Uit de Provinciale Noord – Brabantsche en 's-Hertogenbossche Courant citeren we onderstaande berichten = zo mogelijk in de originele zetting = over de bezoeken aan onze stad van de circusondernemingen Wilhelm en Carl Hagenbeck.

1913.

Circus Wilhelm Hagenbeck.

Speeldata 25 oktober tot en met 29 oktober.

Standplaats Koningsweg.

**Editie Provinciale Noord – Brabantsche en 's-Hertogenbossche Courant.
22 October 1913.**

GROOT NIEUWS !!!! CIRCUS HAGENBECK KOMT !!!!

Dit is groot nieuws voor de inwoners van onze stad.

Hagenbeck de wereldberoemde wilde dierenshow, die ons heele land reeds heeft afgereisd en overal uitbundig succes had, komt in onze stad en zal reeds a.s. Zaterdag de openings - voorstelling geven.

Niet minder dan 300 dieren komen mee. Leeuwen, Tijgers, Beren en IJsberen, Olifanten, Chimpansees, Zeeleeuwen, enz.

Hoe uitgebreid de inrichting is, daarvan kan men zich misschien een klein denkbeeld vormen, als wij zeggen dat Hagenbeck voor de dieren alleen al per dag noodig heeft:

2000 kg. Stroo; 1500 kg. Hooi; 300 kg. Zemelen;
500 kg. Haver; 500 kg. Geplette Haver.
100 kg. Wortelen. 300 kg. Brood.

Op dit oogenblik is Hagenbeck in Utrecht.

De Redactie van de Utrechtsche Krant seinde ons daaromtrent.

De Utrechtenaren krijgen ieder jaar een goed circus te zien, maar zoo iets als dit in geen tien of twintig jaren. Je leeft er voortdurend in een soort van opwinding.

Over de kunsten, die men de beesten laat uitvoeren past maar èèn woord:

K O L O S S A A L.

Men moet 't zelf zien, om te gelooven.

Na zulke toeren is 't een verademing de andere nummers te zien afwerken.

Hoe de Japaneessjes tippelen op ronde ballen en daarmede over wiplanken wandelen of het een kippenloopje was, hoe de schoone Japansche LACITA op de hoogte van een meter op 5 op haar voeten met houten tonnen jongleert; hoe Apen fietsrijden en Beren paardzitten.

En alles wat men ziet is: **first class.**

Als men Hagenbeck niet gezien heeft, heeft men 't achtste wonder dezer eeuw niet gezien.

Volgens de opmerkingen van de Utrechtsche Courant is Hagenbeck ook de leverancier van wilde dierenverzamelingen over geheel Europa, aldus de jonge Willy Hagenbeck, die thans een heele trits van steden in de gelegenheid heeft gesteld een roofdierenverzameling bijeen te zien als de meeste vaste dierentuinen niet bezitten. Want deze reizende roofdieren verzameling is van zoo grootschen opzet, als slechts een Hagenbeck vermag samen te brengen. De bezichtiging van zoo kostbare collectie alleen al is reeds de moeite waard. De jonge Directeur Willy Hagenbeck heeft bovendien de wereld eens willen laten zien welken invloed de mensch heeft op zoo gevaarlijke dieren als b.v. Beren, Leeuwen en Tijgers en hoever dressuur het vermag te brengen.

Het programma besprekend, zegt het blad, dat de imposante Leeuwnummers een buitengewoon machtige indruk maken.

Men staat er verbaasd over wat men deze dieren heeft geleerd, hoe Leeuwen, Ponney's en Bokken en Honden, broederlijk bijeen zijn. Ook de groep van een tiental IJsberen en de uitgevoerde toeren zijn verbazingwekkend.

Een machtig schouwspel biedt ook de entrée der tien reusachtige Koningstijgers.

Verder noemt het blad de nummers der 12 Olifanten, de Chimpansees, de Kameel MINFLA in de Hoogeschool gereden, de Beren, de Zeeleeuwen die een heel orkest vormen, de Voetballende Honden, de Equilibristen, de Japansche Balancours, enz.

**Editie Provinciale Noord – Brabantsche en 's-Hertogenbossche Courant.
27 October 1913.**

De Menagerie Hagenbeck, waarvan wij in ons vorig nummer zoo'n aardig kijkje achter de coulissen gaven, geeft thans ook in onze stad een viertal dagen voorstellingen.

Was 't te vreezen, dat de Gala – openings – voorstelling Zaterdag – avond niet zou kunnen plaats hebben = men was tegen de avond nog een heel eind van huis = het schijnt er toch alles even vliegens vlug te kunnen, want juist op tijd was men gereed; allèen de schitterende verlichting van de prachtige façade ontbrak nog.

De reden hiervan moeten we zoeken in het feit, dat de twee extra treinen waarmede Circus Hagenbeck uit Utrecht naar 's-Hertogenbosch was vertrokken, als gevolg van vertraging door zware mist pas des zaterdags om 6 uur in de morgen arriveerden in onze stad.

Niet alleen de eigen werkpaarden maar ook alle beschikbare paarden van de vrachtrijders uit onze stad werden ingeschakeld om de wagens van het stationsemplacement naar de Koningsweg te brengen.

Het Transport verliep niet altijd op rolletjes. Sommige wagens zakten tot aan hun dompen in de drassige grond. Soms moest men de hulp inroepen van de Olifanten om de wagens op hun plaatsen te krijgen.

De reusachtige tent ziet er van binnen voldoende confortabel uit; men heeft er flinke zitplaatsen, zeer goede verlichting en de voorzorgsmaatregelen zijn uitstekend.

De arena is geheel afgesloten met een zeer hoog ijzeren hek en vanuit de kooien komen de woud – bewoners en andere dieren door een eveneens met ijzeren hekwerk afgesloten loopgang het circus binnen.

Twee goed bezette orkesten onder directie der muziekmeesters STANEK en HIRTH luisteren het programma op.

De openings – voorstelling Zaterdag – avond was al flink bezocht; het was een pracht programma dat werd gegeven en wel verdient wat nader te worden besproken.

Het werd geopend door een goed gedresseerde beer als kunstrijder voorgesteld door den heer FRANKE. Het dier deed het uitstekend. Hij zat vast op zijn rosinant; zijn sprongen waren zeker, een bekwaam jockey zou het hem niet verbeteren.

De in vrijheid voorgestelde drie Zebra's en Shetlandsche Ponney en een tiental Russische Springhonden door den heer MEIJER vorgebracht, waren wel interessant. Vooral het springen der prachtige Russische Honden was zeer verrassend.

Een zeer amusant oogenblik bracht daarna de directeur, de heer WILLY HAGENBECK met zijn door hem gedresseerde IJsberen. Het was wonderlijk hoe kalm de heer Hagenbeck daarbij te werk ging. Toch kreeg van de beesten gedaan wat hij wilde. Volkomen waren ze in zijn macht. Koddig was het te zien hoe door de dieren eenige groote flesschen vocht werden leeggedronken, en hoe ze daarbij als dronken menschen op den rug lagen.

Vervolgens gaf het eerste gedeelte van het programma op het gebied van dressuur nog een imposante groep Leeuwen uit Nubië; Abyssnië; Zuid en Oost Afrika; Perzië en Barbarije. Deze koningen der dieren waren allen gedresseerd door den beroemden temmer WILLY PETERS, die er ook thans mede werkte, ook zóó kalm en zóó bedaard, dat ieder er wel verwonderd over moet staan. Wat hij gedaan krijgt van zijn Leeuwen is ongelooflijk. Prachtige groepen stelt hij er mede samen, mooie sprongen doet hij ze uitvoeren.

Menigmaal grijnzen ze hem tegen met den wijd opengesperde muil en stoten dan een woest geluid uit of slaan met den vreeselijken klauw hem toe. De beroemde temmer

kent echter zijn beesten, kent ze ieder afzonderlijk en vreest ze daarom niet. Met de meest mogelijke kalmte loopt hij de arena rond alleen met de zweep in de hand, nu en dan een “ *raken* “ tik uitdeelend, wanneer het trotsche wouddier weigert, om het wederom eenige oogenblikken daarna te strelen en zijn hoofd naast den kop van het reusachtige dier te leggen, als de beste kameraad. Dit nommer, dat een enorm succes had, werd stormachtig toegejuicht.

Niet minder interessant was de gedresseerde Zeeleeuwengroep van KAPITEIN WASSMANN.

“ Wonderbaar gedresseerd “ kondigde het programma aan.

Ja, inderdaad wonderbaar was deze dressuur. Wonderbaar was het te zien de verrichtingen van deze logge, half loopende, half kruipende zeedieren.

Het balanceeren met den vlammenen stok, met groote en kleine ballen, zelfs met hoeden op den snuit, waaraan de beste equilibrist nog wel een lesje kan nemen.

Humoristisch was het orkestje, ja waarlijk een orkestje met echte instrumenten, door dit viertal samengesteld. En het publiek barstte dan ook in luid gelach uit, bij het hooren uitvoeren van een muzieknommertje.

Met een schelvischje, dat gretig werd verslonden, kon KAPITEIN WASSMANN van zijn viertal gedaan krijgen, wat hij wilde.

Zag men steeds in circussen het kunstrijden in de hoogeschool met het edele Paard; MR. FLORI doet bij Hagenbeck zien, dat zulks met een drommedaris even goed gaat.

In het zadel gezeten op den hoogen krommen rug van het beest, doet hij het verschillende manoeuvres uit de hoogeschool uitvoeren en luistert het dom uitzierende beest even juist naar den spoorslag als het schrandere Paard. Het loopen en draven op de maat der muziek is alles even correct.

Tusschen al deze hoogst kunstige dressuur bood de Japansche LA – CI - TA, de onvergelykelijke antipodiste, een interessante afwisseling.

Hare equilibristische toeren hoog in de lucht, in hoofdzaak met hare voeten uitgevoerd, wekten heel wat bewondering.

Het tweede deel van het programma gaf niet minder merkwaardigs dan het eerste.

Het werd geopend door twee wielrijdende Chimpansees. (Apen)

Beide gaven blijken van groote kunstvaardigheid op het rijwiel en waarlijk ook hier staat de toeschouwer wederom vol bewondering en stelt zich de vraag: hoe heeft men het de beesten zóó kunnen leeren.

Lord Robinson, een der twee apen, bleek het bovendien in de wellevendheid heel ver gebracht te hebben. Charmant gekleed, gebruikt hij met inachtneming der meest mogelijke etiketten met zijn meester zijn souper, legde met hem zijn kaartje, om zich daarna te ontkleeden en ter ruste te begeben. Met de grootste aandacht volgde het publiek de bewegingen van den aap, door een mensch niet welvoegelijker te doen. De scène had een enorm succes.

Zij werd gevolgd door voetballende honden, waarbij ook door deze viervoeters veel vaardigheid aan den dag werd gelegd. Vooral de keepers waren voor hunne taak ten volle berekend.

Wederom trad thans de directeur WILLY HAGENBECK in de manege met twee Leeuwen, twee Shetlandsche Ponney's, twee Tijgerhonden en een tweetal Gemzen. Het was waarlijk een moderne dressuur die den heer HAGENBECK hier vertoond, met deze 5 dieren wier natuur van zoo een verschillende aard is.

Niet minder interessant was wederom het nommer, dat nu volgde, namelijk de Indische reuzen Olifanten, waarmede de heer MAXIMILIAAN optrad. Gewillig als een hondje volgden deze reuze dieren hun meester, alle mogelijke toeren, waarover de

bezoeker wel verbaasd moet hebben gestaan, deed hij de beesten verrichten. Ook dit nummer wekte groote verwondering.

Hierna vloog een troep prachtige BENGGAALSCHE KONINGSTIJGERS de arena binnen, kalm gevolgd door hun dresseur den heer CARL FELDRUANN, die zich rustig bewoog tusschen deze groep wilde beesten waarmede hij verschillende zeer bewonderenswaardige manoeuvres uitvoerde en die tot prachtige groepen deed samenstellen.

Had men tot dusverre veel stoutmoedigs gezien, het werd overtroffen door den Cowboy – temmer JACK CHRISTENSEN met zijn groep Leeuwen. Er kwamen oogenblikken, die den bezoeker deed huiveren, dat men dacht, dat een sprong door een der wilde beesten op den temmer zou worden gedaan, maar het bleek, dat de overmoedige dresseur volkomen de Leeuwen in zijn macht had. Zijn dressuur verbaasde een ieder en stormachtig werd hij dan ook toegejuicht.

Tusschen al deze nommers traden nog op de equilibristen LES REDRIGUEZ en een A O K I – TROUPE, een zeer goed Japansch ensemble.

Zoowel van de eerste als van de laatste groep waren de kunstverrichtingen buitengewoon.

Natuurlijk ontbraken de Clowns niet.

En AUSSUDE en AUGUST SANDRO waren zoo nu en dan zeer onderhoudend.

Wat de menagerie Hagenbeck te zien geeft, is werkelijk wonderbaarlijk en men zou het haast kunnen noemen: Het wonder van den tegenwoordigen tijd.

Gistermorgen en ook heden bracht een zeer talrijk publiek een bezoek aan den menagerie om de voeding der dieren en de repetitie bij te wonen hetgeen beiden zeer interessant is om te zien.

Op de dag van de afscheidsvoorstelling plaatste de directie van circus Hagenbeck de navolgende advertentie in het dagblad van 's-Hertogenbosch.

Bij ons afscheid van de stad 's-Hertogenbosch kunnen wij niet nalaten, de Overheid der stad, de geëerde Pers en de geachte inwoners van 's-Hertogenbosch en Omstreken voor de ons in zoo rijke mate geboden welwillendheid, onzen hartelijken dank te betuigen.

De Directie der Menagerie Hagenbeck.

1919.

Circus Wilhelm Hagwenbeck.

Speeldata 30 september tot en met 4 oktober.

Standplaats Koningsweg.

PROGRAMMA.

HAGENBECK'S EENIG BESTAANDE GEDRESSEERDE ROOFDIEREN.

Gepresenteerd door de wereldberoemde temmers

C. FELDMANN; A. MOELKER; FRITS FISCHER, JACK CHRISTENSEN.

EXOTISCHE DIEREN.

Dresseur H. BAUER,

DE DRIE FINLEY'S.

Onovertroffen verrichtingen aan het drie deelige rek.

DE TWEE BOSTONS.

Krachtacrobaten.

WORTLEY TROUPE.

De Vliegende Menschen.

DE TWEE KAETH.

Hollandsche Virtuosen op de Chromatische Harmonica.

CLOWN PETERSEN EN ZIJN AUGUST.

Het groote Lachsucces.

DE VIER MARGENTA'S.

Kunstwielrijders.

DE TWEE CHAVERIATS.

Draadnummer.

CARLO EN MARIANO.

Oer – Komische Clown Entrée's.

HAGENBECK'S VRIJHEIDS DRESSUREN.

Shetlandsche Ponney's.

Russische Springhonden.

Muilezels.

Doggen.

Kameel = Paard en Muilezel.

DE LUSTIGE BEREN.

Triomf der moderne dressuur.

In de periode, dat er in onze stad een circus optreedt, lezen wij daarover regelmatig berichten in het plaatselijk dagblad.

Wij citeren een der verslagen over circus Wilhelm Hagenbeck tijdens zijn gastspel van 1919.

Gisteravond had de tweede voorstelling plaats van circus Wilhelm Hagenbeck aan de Koningsweg voor een bijzonder talrijk publiek.

Reeds geruime tijd voor den aanvang verdrong zich een reusachtige menigte voor de tent om een plaatsje te bemachtigen.

De drukte werd tegen acht uur zoo enorm, dat een tweetal van de reuzen Olifanten gerequireerd moest worden om het publiek tegen te houden bij zijn pogingen om binnen te dringen.

Uiteindelijk had alles toch een orderlijk verloop en om acht uur was het circus weer geheel gevuld met een uiterst belangstellend publiek, dat niet naliet telkens en telkens weer zijn bijvalsbetuigingen te laten hooren bij de verschillende verrichtingen. En den bijval was waarlijk ten volle verdiend.

Alle medewerkers hadden wel hun goeden avond.

Met ontzag werden de werkzaamheden der heeren temmers gevolgd.

Onder ademlooze stilte aanschouwde men de vliegende menschen in hun koene en verbluffende sprongen door het luchtruim.

Ook de overige acrobatiek is schitterend en mag onovertroffen genoemd worden.

De twee BOSTONS verrichtten ongekend zware krachttoeren.

De DRIE FINLEY'S wier prestaties aan den drievoudige rekstok aan het ongelooflijke grensden.

De TWEE CHAVERIATS die op het koord even thuis zijn als een ander op den beganen grond.

De MARGENTA'S kunstwielrijders mogen er ook zijn.

Leuke Clowns brengen een vroolijke afwisseling.

Over een bezoek aan dit circus zal men zich heusch niet te beklagen hebben.

1920.

Circus Carl Hagenbeck.

Speeldata 14 tot en met 19 juni.

Standplaats Koningsweg.

Advertentie.

Het grootste en voornaamste Circus, dat ooit Nederland bezocht.

CIRCUS CARL HAGENBECK.

Uit Stellingen bij Hamburg.

Geeft slechts 6 dagen voorstellingen in 's-Hertogenbosch.

Reuzen Programma; 20 Nummers; 15 Attracties.

Mr. ADOLF HESS.

Paardendressuur.

DE DRIE FINLEY'S.

Drie dubbele Reeturners.

FRAULEIN BERTHA.

Parforce Rijdster.

SPICHALSKY - KIKI - KOVALESKY.

Internationale Clowns.

MARY en ROSY.

Dames – Acrobaten te Paard.

MISS ASTORIA.

Hooge Schoolrijdster.

HARTINE.

Kunstwielrijder op het Staaldraad.

ARTHUR SAXON.

Sterkste Man ter Wereld.

DE VIJF ASTONIS.

Vliegende Menschen.

GEBROEDERS ENGEL.

Parterre Acrobaten.

SAXINI.

De Man, die op het Hoofd loopt.

FAMILIE RIEFFENACH.

Kunstrijders.

HAGENBECK'S WERELBEROEMDE DRESSUUR.

Tijgers; Leeuwen; IJsbeeren; Olifanten; Kameelen;
Dromedarissen; Zebra's; enz.

Recensie:

De verslaggever van onze Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche Courant bericht uitgebreid over circus Hagenbeck.

Hij was hiertoe in staat omdat hij, aldus zijn verslag, een zeer goede band had met de administrateur de heer **Max de Marny**.

Het circus Hagenbeck, dat zijn rondreis door Nederland was aangevangen in Nijmegen, geeft momenteel voorstellingen in Tilburg alvorens onze stad aan te doen.

Maandagmorgen om half acht rolden de extra treinen, welke het circus Hagenbeck vervoerden, ons station binnen.

Aanstands werd er een begin gemaakt met de opbouw; welke, zoals het een wereldcircus van naam betaamt, keurig op tijd klaar was voor de Feestelijke Gala Openingsvoorstelling.

De beide heeren gaan een bezoek brengen aan de stallen en maken kennis met de hele menagerie: 60 paarden, voorts Kameelen; Dromedarissen; Olifanten; IJsbeeren; Leeuwen en Tijgers.

De verslaggever wordt vertederd bij het zien van een Tijgerin, welke vorige week moeder is geworden van vier welpen en welks viertal juist aan het dineren is bij hun mama. Het zijn “ *nu nog* ” allerliefste dieren en reeds zo groot als een flinke kat.

Tegen het aanvangsuur omstuwde eene massa volk dit groote circusgebouw, veel nieuwsgierigen, die immer rondom een circus te vinden zijn en allen in het bezit zijn van: “ *Buitenkaartjes* ” maar gelukkig voor de directie waren er ook veel bezoekers. We kunnen ons geen circus herinneren, dat een comfort biedt als deze grootsche inrichting van Carl Hagenbeck; van ongemakkelijk zitten en dergelijke onaangenaamheden die andere circussen aankleeven, is hier absoluut geen sprake. Alles is rein en gerieflijk.

De tent biedt plaats voor 3000 personen, die allen een gemakkelijk zitje vinden.

Er heerst een aangename temperatuur.

Even acht uur luidt de groote bel, de electriche lampen gloeien aan in den nog daghelderen circus.

Het orkest onder leiding van de heer **Grobb** zet een marsch in.

De circusvoorstelling is begonnen.

De eerste nummers spelen achter de tralies.

De heer **Matthie** voert een aantal Ijsbeeren in de arena die uitermate gedresseerd zijn. Dan komen de Tijgers in den omtralieden cirkel, de dompteur laat verbluffende staaltjes van dressuur zien.

Mejuffrouw **Bertha** houdt het publiek aangenaam bezig als Parforce – rijderes..

We komen steeds meer in de echte circussfeer als **Miss Mia Astoria** haar Andalusische Schimmelhengst Muselman vaardig laat stappen en draven op de maat van de muziek.

ADOLF HESS laat ons genieten van zijn vrijheids dressuur

Daar tusschen door krijgt men **Hartine** te zien met een geheel nieuw nummer als kunstwielrijder op het staaldraad.

Simon Pascha vertoont een heele collectie Caucase Kameelen en Dromedarissen welke uitstekend gedresseerd zijn.

The Bostons vragen onze aandacht als uitstekende handvoltigeurs.

De Finse artiest **SAXIM** springt op zijn hoofd rond dat 't een lust is. Hij heeft met recht een: “ *Harde Kop* ”.

Hagenbeck's Olifantengroep wordt gepresenteerd door **CARL HERBIG**.

Helaas kwam men op deze openingsavond niet verder met het programma als het Olifanten nummer door een zeer vervelende oorzaak.

De locomobiel, die de dynamo voor de verlichting drijft, vertoonde kuren en legde het bijltje er ten slotte bij neer.

Bij nadere informatie daaromtrent bleek ons, dat de slechte kolen den machinist parten speelden.

De voorstelling werd afgelast; de bezoekers kunnen thans de voorstelling van Vrijdagavond op hun entreekaartje bijwonen.

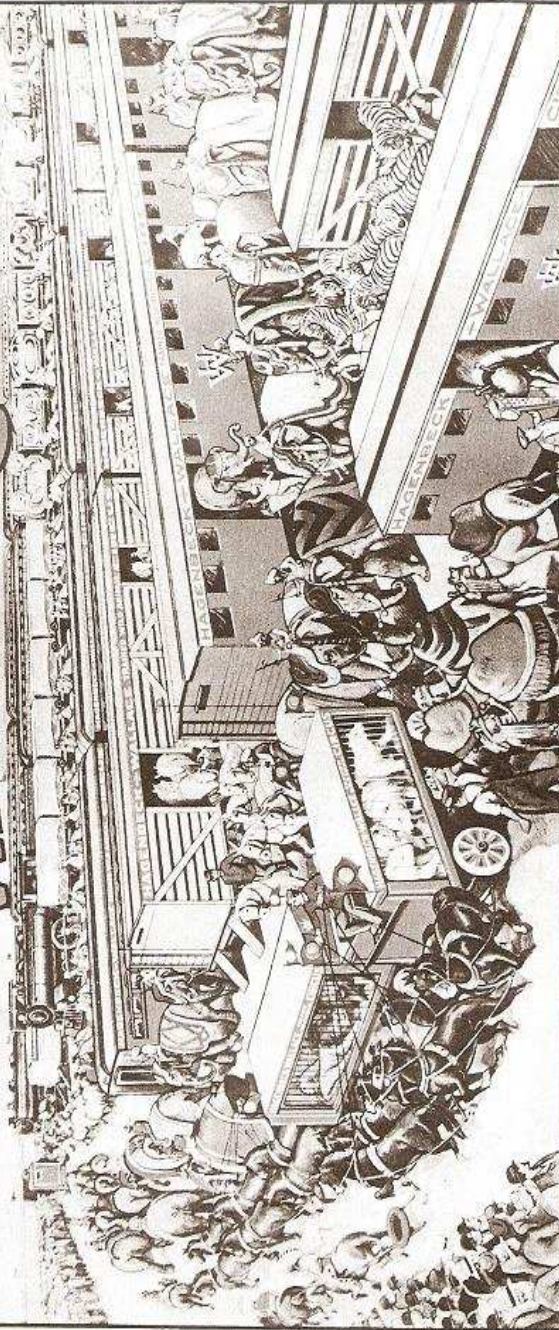
't Was jammer, dat de voorstelling onderbroken moest worden, want 't was waarlijk mooi.

We hebben inmiddels van de circusdirectie de verzekering gekregen, dat het euvel alweer verholpen is, zodat er vanavond weder gespeeld kan worden.

Een bezoek kunnen wij zeer aanbevelen; het is zeer de moeite waard !

HAGENBECK -WALLACE CIRCUS

TRAINED
WILD ANIMAL

TRAIN AFTER TRAIN OF DOUBLE-LENGTH RAILROAD CARS LOADED WITH WONDERS FROM EVERY LAND

BERT NELSON

Lord and Master

**OF THE MOST
FEROCIOUS BEASTS
in the BRUTE CREATION**

SAN ANTONIO

Afternoon & Night

MON. OCT. 14

HAGENBECK-WALLACE AND 4 PAW-SELLS BROS. CIRCUS

1927.

Circus Carl Hagenbeck.

Speeldata 28 tot en met 31 mei.

Standplaats Aan den Pettelaarschen Weg.

Recensie:

Na zeven jaar afwezigheid is dit circus weer terug in 's-Hertogenbosch.

De naam Hagenbeck te Hamburg = bezitters van den beroemden Dierentuin = is reeds voldoende om het publiek in grooten getale op te doen gaan naar het voortreffelijke ingedeelde circus, zoodat ten 8 uur de tent nagenoeg was uitverkocht.

Er werd precies op tijd begonnen, hetgeen wel noodzakelijk bleek, met het niet minder dan 22 nummers tellende repertoire, dat gedurende circa 3,5 uur het publiek boeide. Vooral dwingt bij Hagenbeck weer bewondering af de sterk op den voorgrond tredende Paardendressuur.

Vermeld zij speciaal "*Wittekind*." de Schimmelhengst van den Hollandsche Fokker *de Rijk* uit Mijdrecht; die zeer voornaam werd bereden door den heer **Emmerich Ankner**, die zijn naam als voormalig leeraar der Keizerlijke Rijschool te Weenen alle eer aandeed.

Wat een heerlijke dressuur van de Hollandsche Tijgerpaarden "*MATADOR*" en "*MAZEPPA*"

Dezelfde dresseur toonde zich eveneens een meester in massa dressuur, wanneer hij de 12 Trakheners uit de voormalige Pruisische Staatsstoeterij de afwisselende manoeuvres laat maken.

De heer **Adolf Konyot** berijdt in sierlijke stijl de Iersche Hunter "*All Foni*", terecht het dansende Paard genoemd.

Tusschen de Paardendressuur door bewondert men die der Olifanten welke baron **Siegfried von Redwitz** voorleidt, alsook de groote roofdierengroep, die speciaal door de veelzijdigheid aantrekt.

Het eerste programmanummer van deze roofdierenshow geeft = tezamen in een kooi ondergebracht = IJsberen....Kaukasische Krayberen....Siberische Beren.... vier Afrikaansche Leeuwen....twee Duitse Tijgerhonden. Alle dieren zitten gemoeidelijk elkaars kunnen te bestuderen en staan onder leiding van den bekwame dresseur **Fritz Schilling**.

Frau **EDITH** presenteerde zich als de paardrijdster; terwijl de 5 amazones: **De KONYNTS** behendige staaltjes van rijkunst te zien gaven.

Ook genoemd moge worden de jongleerende Zeeleeuwen onder leiding van hun leraar **Kapitein Ostmann**.

De Vijf Bourbonnets onderscheidden zich speciaal door de duizelingwekkende salto's, niet het minst met hun fraaien zweefsprong over elkaar heen.

De **Drie ANCONA'S** welke zowel meesterlijk konden jongleeren in het eerste deel van het programma gaven na de pauze staaltjes van balanceerkunst ten beste welke de zenuwen van het publiek gespannen houden. Steeds brutaler zijn hun toeren, tot ten slotte, de dame van het drietal boven op een koperen staaf van 12 meter lengte, geplaatst op den schouder van haar mannelijke partner, hoog in den circusnok stoutmoedige staaltjes verricht.

De luchtgymnasten "**De Drie Leotards**" werken sensationeel aan de vliegende trapeze.

Een ietwat ijzig nummer is **David en Goliath**. Deze laatste, een prachtig gebouwde atleet, werkt vooral met de nekspieren, hierbij sterk gesteund door zijn algehele

lichaamskracht. Groote ijzeren ballen rolt hij als een kaatsbal over zijn lichaam, nu en dan dit zwaargewicht vanaf een groote hoogte met den nek opvangend.

Een van de geheimzinnigste, haast onbegrijpelijke nummers, verricht **Mr. FAIT**, die door zijn behendigheid de vreemdste excursies onderneemt, en het publiek in extase brengt door zich in eene dame om te tooveren en op wonderbare wijze meerdere personen ten tooneele brengend, zelfs eenmaal, op onbegrijpelijke wijze, vanuit het publiek te voorschijn komt.

De slotmarsch van het zeer goed spelende circusmuziekkorps onder leiding van de kapelmeester **Arthur Grob**: “ *Ga je mee naar Hagenbeck?* “ mag door iedere Bosschenaar met eene bevestiging beantwoord worden, want het is de moeite waard dit prachtige moderne programma te bezoeken.

Ook zeer zeker de moeite waard was het prachtige gebaar van de directie van dit circus om 75 school en werkjongens van het Sint Jozefhuis uit te noodigen om deze voorstelling gratis te bezoeken.

1929.

Circus Carl Hagenbeck.

Speeldata 24 tot en met 27 mei.

Standplaats Aan den Pettelaarschen Weg.

PERSBERICHTEN.

De komst van Circus Carl Hagenbeck naar 's-Hertogenbosch werd uitvoerig beschreven in ons Dagblad.

Laten we de verslaggever aan het woord.

Editie Provinciale Noord - Brabantsche en 's-Hertogenbossche Courant. Vrijdag 24 Mei 1929.

Heden-morgen omstreeks 9 uur kwamen de extra-treinen voor het vervoer van menschen, dieren en materiaal van het wereldcircus Carl Hagenbeck aan het station aan.

De aankomst van een circus trekt altijd zeer veel menschen.

's-Hertogenbosch was de zesde stad in de Nederlandsche tournee van deze wijd vermaarde onderneming.

Direct na aankomst waren personeel en Olifanten in de weer om de wagens, die het eerst noodig waren, te lossen en naar de plaats te brengen waar de fonkelnieuwe circustent met zijn prachtig interieur binnen eenige uren zou verrijzen en waar reeds denzelfden avond de elite der internationale artistenwereld hare prestaties aan het zoo verwende en kieskeurige 's-Hertogenbossche publiek zou laten zien en de knapste dresseurs hun werkzaamheden met de prachtigste dieren zouden toonen.

Alles gebeurde in de grootste orde en met de grootste kalmte, zonder het ruwe geroep en geschreeuw waarop men bij andere ondernemingen nog wel eens wordt vergast.

Den geheelen voormiddag duurden de transporten der zware wagens met materiaal en dieren en de straten dreunden van het voortdurend af- en aanrijden der zware lastautomobielen en lastwagens.

En de nieuwsgierigheid van het publiek steeg ten top, toen plotseling uit de wagens een groote troep **SOMALIS** kwamen; mannen, vrouwen en kinderen, die doodleuk

's-Hertogenbosch ingingen als kwamen zij er iederen dag en in een der beste restaurants binnentraden om daar als gewone menschenkinderen hun koffie te drinken en hun boterhammen op te peuzelen.

Evenals de zeer succesvolle tournee van 15 maanden door de verwende wereldsteden van Argentinië en Brazilië in Zuid-Amerika heeft Carl Hagenbeck ook nu in alle steden, die tot nu toe in Holland bezocht zijn een ongekend succes gehad.

Niet alleen was men van oordeel, dat Hagenbeck weer het beste van het beste gebracht had, maar men was ook een en al lof over de prachtige nieuwe tent en over het keurige materiaal.

Vele diersoorten staan in de stallen, die nog nooit in Europa waren.

Bijzonder geroemd worden de gewone dressuurnummers, met als hoofdschotel natuurlijk Paarden, maar niet minder dan die van velerlei andere dieren, waarbij vooral de dressuur van de gemengde roofdiergroep een ongewoon succes verwierf, dat ongetwijfeld den jongen sympathieken dresseur ALFRED KADEN toekomt, temeer daar zich de prachtige Leeuw PACHA niet altijd van de gemakkelijkste toont.

ALFRED KADEN, de eenige temmer, die te paard zijn roofdierennummer voor voert, zal in 's-Hertogenbosch voor de eerste maal na zijn ernstige verwonding in Arnhem, zijn nummer weer volledig vertoonen, en wij verzoeken daarom het publiek beleefd maar dringend zich onder dit nummer uiterst rustig te houden, daar door de onrust van het publiek in Arnhem het ongeval gebeurd is, dat ditmaal gelukkig nog betrekkelijk goed is afgelopen.

Het geheele programma, dat Hagenbeck brengt, is voor Holland gloednieuw en brengt nieuwigheden en sensaties op alle gebied.

De SOMALIS uit Abessinie, die in de manege hun krijgsspelen vertoonen, vinden overal een belangstelling die zeer terecht is, daar dit nummer zeer apart en leerzaam is, vooral ook, omdat deze volksstam door Hagenbeck voor het eerst in Europa gebracht is.

Editie Provinciale Noord - Brabantsche en 's-Hertogenbossche Courant. Zaterdag 25 Mei 1929.

Gisteren had de gala – premiere plaats van circus Carl Hagenbeck, uitgevoerd door de beste circus - artisten van de wereld; in totaal 21 eerste klas nummers vol sensationele attracties.

Zes gevlekte Shetlandsche Ponny's, in hun soort moeilijk te dresseeren, voorgesteld door den heer GAUTIER, vormen het joyeuse entree van het overladen programma, gevolgd door een vermakelijk clownsnummer der internationaal vermaarde clowns BABUSIO.

De heer GINDL toont ons tot welke ongewone resultaten de dressuur kan leiden zelfs bij zeer moeilijk te dresseeren zebra's en toont ons tevens, dat de Guanaco, van het Zuid – Amerikaansche hooggebergte, een ongemeen vaardige springer is.

De lucht – act van de Russische gezusters PRINCESS, onder de hoede van hun vader, die in een in den nok van het circus aangebracht rad gracieuse evolutien verrichten en duizelingwekkend snel ronddraaien, getuigt van groote vaardigheid en durf.

Zes der alleredelste Trakhener – Hengsten worden daarna door den heer GAUTIER voorgeleid; paarden van een buitengewoone temperamentvolle kwaliteit, welke hij geweldig vrij dresseert en waarmede Carl Hagenbeck de wereldberoemde traditie van het degelijke klassieke circus in eere houdt.

De trampolinspelen door de 4 CLEOS is een origineele melange van acrobatische stoutmoedigheid, van elegante elasticiteit, afgewisseld door kostelijke komische effecten.

De heer SIEGFRIED BARON von REDWITZ toont op zijn edele Hongaarsche roodschimmel Sahel de hoogste en schoonste rijkunst door het uitvoeren van passen, figuren en dansen op het rythme der muziek.

Een zeer eigenaardig nummer vormen wel de 22 Somalis uit het mystieke Noord – Oost – Afrika, wier donkere huidkleur sterk afsteekt tegen hun helder witte kleding en hel – witte tanden en die bij de monotone muziek der vrouwen en kinderen hun krijgsspelen vertoonen. Een scene, die zeer de belangstelling trok van het publiek. Tot slot van de eerste helft van het programma krijgen we een zeldzame kudde Indische Olifanten te zien, voorgesteld en gedresseerd door den heer NEUFFER. Opvallend is hoe vlug deze logge dieren de verbazingwekkendste kunsten uitvoeren. Dit nummer onderscheidt zich dan ook werkelijk op het gebied van de Olifantendressuur.

Tijdens de pauze wordt gelegenheid gegeven tot bezichtiging van het circusdorp, waarbij wij = evenals tijdens de voorstelling = voorlichting krijgen van den bekenden Bosschenaar JO van DOVEREN, die als presse – chef aan dit circus verbonden is.

Ofschoon het eerste deel van het programma al zeer verzorgd en afwisselend was, moeten wij getuigen, dat de nummers na de pauze nog meer onze belangstelling prikkelen en gaande houden.

De vier DRAJAS toonen zich als vermaarde luchtacrobaten; vliegende menschen in den nok van het circus, die door hun ongewonen durf oogenblikken van belangstellende stilte in het circus brengen, gevolgd door een daverend applaus.

De drievoudige Jockey – act der beroemde gebroeders REINSCH is op dit gebied werkelijk iets ongeziens om hun geweldige prestaties van vlugheid, zekerheid, acrobatiek en rijkunst op het ongezadelde Paard.

Een verrassend schoon nummer geven ons de door den heer GAUTIER voorgeleide 16 volbloed afstammelingen uit de stoeterij van Trakhenen.

En ook hier, zoowel als in alle dressuurnummers, valt het ons op, dat nooit van de zweep wordt gebruik gemaakt om de dieren tot hun ongewone prestaties te brengen.

Op commando wordt onmiddellijk door alle dieren gehoorzaamd en toont wel overtuigend hoe bij circus Carl Hagenbeck geweldig vrij gedresseerd wordt.

Dit toonde ook nu de heer GAUTIER weer, die deze 16 volbloed Paarden, paar na paar walsende de piste deed verlaten.

De vijf BABUSIO, die tusschen alle nummers door zich grappenmakers toonen van het koddigste soort, gaven nu een speciaal nummer, dat de lachspieren van het publiek eenigen tijd flink in beweging houdt.

De vijf zeeleeuwen, voorgesteld door den heer OSTMANN, toonen zich niet te evenaarden balanceurs. Hun vaardigheid grenst aan het ongelooflijke.

De tien ASGARDS zijn wiplank – acrobaten van het beste soort, die door hun onovertroffen buitenlingen en acrobatiek het publiek verbaasd doen staan. Hun viermanshooge pyramide wekt de grootste bewondering.

De twee laatste nummers zijn aan de dressuur van wilde dieren gewijd.

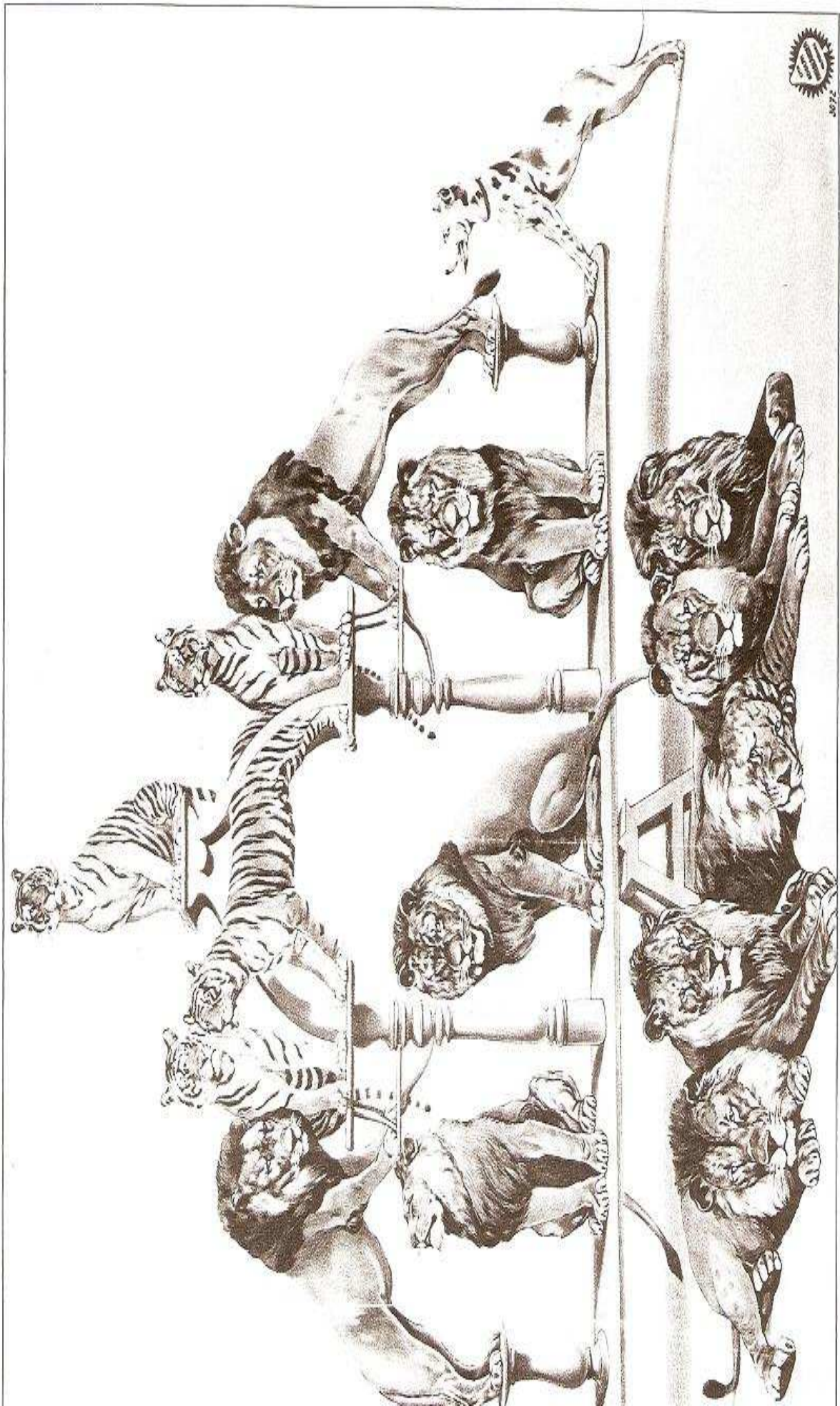
En met recht kan Hagenbeck op dit gebied een meester genoemd worden, die zijn weerga niet heeft.

Met liefde en geduld, zonder ruwheid en terging wordt hier de overmacht van den mensch op het wilde dier getoond.

Verbazingwekkend is wat de heer DOKSAUSKY vertoont met zijn gedresseerde Ijsberen en bruine Beren; doch verwondering en respect dwingt ons de jeugdige en moedige ALFRED KADEN af in het slotnummer, dat een gemengde roofdierengroep brengt van Leeuwen, Tijgers en Beren.

Ongewapend, alleen met een korte zweep en een stok, weet hij op kalme wijze deze bewoners van de wildernis aan zich te doen gehoorzamen en alle mogelijke kunstverrichtingen te doen uitvoeren. Hij vlijt zich neer op de 5 Leeuwen en steekt zelfs zijn hoofd in den bek van een Leeuw.

Met den afscheidsmarsch: “ *Ga je mee naar Hagenbeck* “ verlaten we het circus, waarin wij een avond van hoogstaand genot hebben gepasseerd.

**Info over Pleinen; Straten; Wegen of anderszins waarop in de periode
1775 = 1950
een of meerdere malen een circus heeft gestaan in 's-Hertogenbosch.**

We hebben geprobeerd , om met de gegevens uit ons onderzoek, een lijst samen te stellen van de terreinen waarop de circussen welke onze stad bezocht hebben hun tenten hebben opgebouwd.

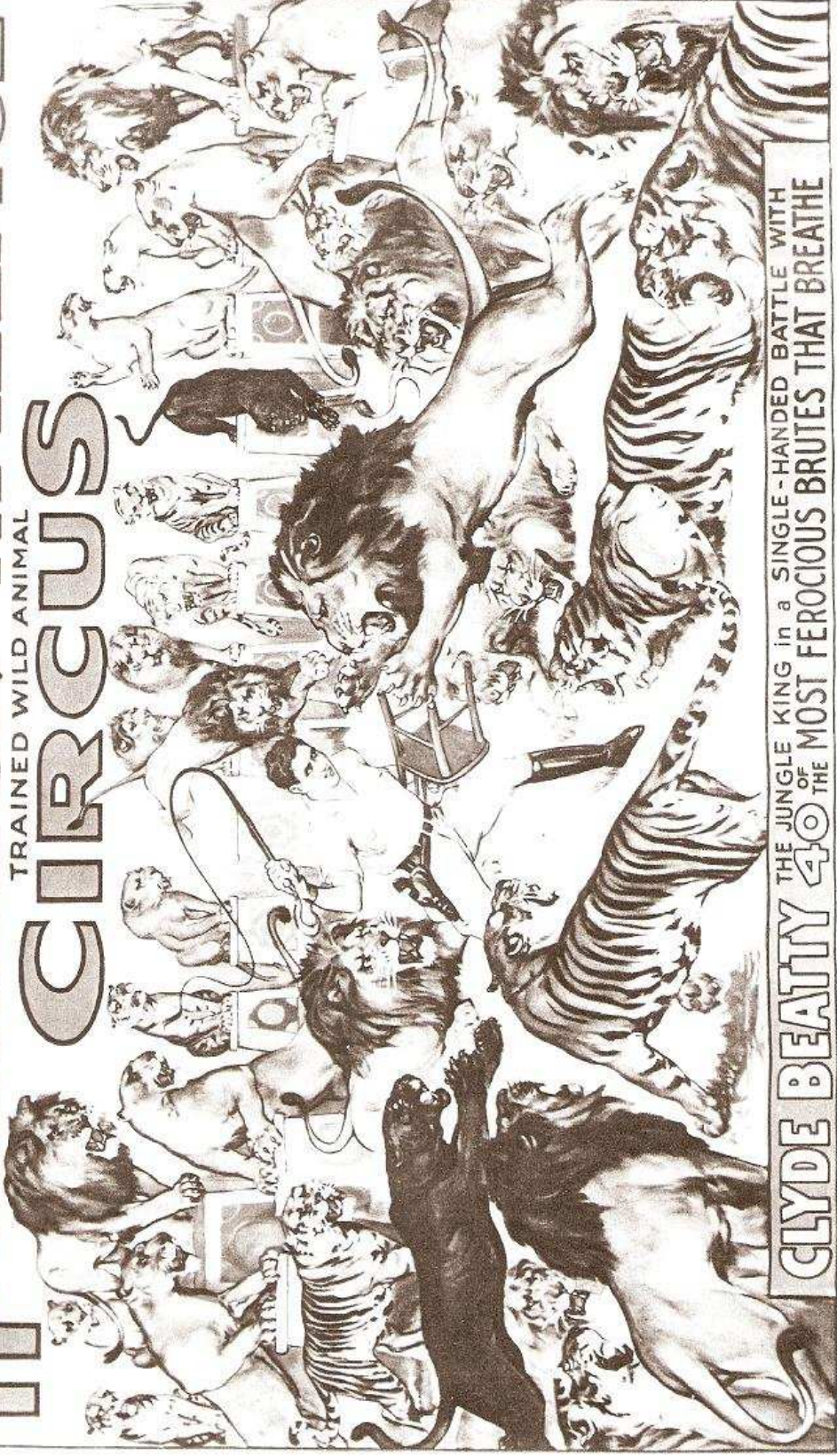
Onder alle voorbehoud komen we tot de navolgende opstelling en aantallen in de hierboven genoemde periode.

<i>Markt.....</i>	<i>36.</i>
<i>Koningsweg / Stationsplein.....</i>	<i>21.</i>
<i>Meerijplein.....</i>	<i>13.</i>
<i>Stortje.....(Limietlaan).....</i>	<i>10.</i>
<i>Pettelaarseweg.....</i>	<i>9.</i>
<i>Hekellaan.....</i>	<i>6.</i>
<i>Veemarkt. (Kard. Van Rossumpl.)</i>	<i>3.</i>
<i>Esplanade.....</i>	<i>2.</i>
<i>Vliertterrein.....</i>	<i>2.</i>
<i>Concertgebouw.....</i>	<i>2.</i>
<i>Does de Willeboissingel.....</i>	<i>2.</i>
<i>Taxandriaplein.....</i>	<i>1.</i>
<i>Kippenmarkt. (Tolbrugstr.) ..</i>	<i>1.</i>
<i>Casino.....</i>	<i>1.</i>
<i>Buitenhaven.....</i>	<i>1.</i>
<i>Emmaplein.....</i>	<i>1.</i>

HAGENBECK-WALLACE

TRAINED WILD ANIMAL

CIRCUS

CLYDE BEATTY 40 THE JUNGLE KING in a SINGLE-HANDED BATTLE WITH OF THE MOST FEROCIOUS BRUTES THAT BREATHE

In de eerste helft van de 20^e eeuw was het gebruikelijk, dat de circusdirectie op de laatste speeldag een advertentie plaatste in de plaatselijke krant met de navolgende tekst:

Onherroepelijk laatste voorstelling in verband met onze verplichtingen elders.

Ook voor deze onderzoeker is het onherroepelijk zijn laatste circusboek.

Een bijzonder woord van dank aan al degenen die mij behulpzaam zijn geweest met het verzamelen van de gegevens en het samen stellen van de publicaties.
Het was voortreffelijk!!!

's-Hertogenbosch, december 2006

Jaar van het circus

Henk Bruggeman.

